

Jagna Pogačnik

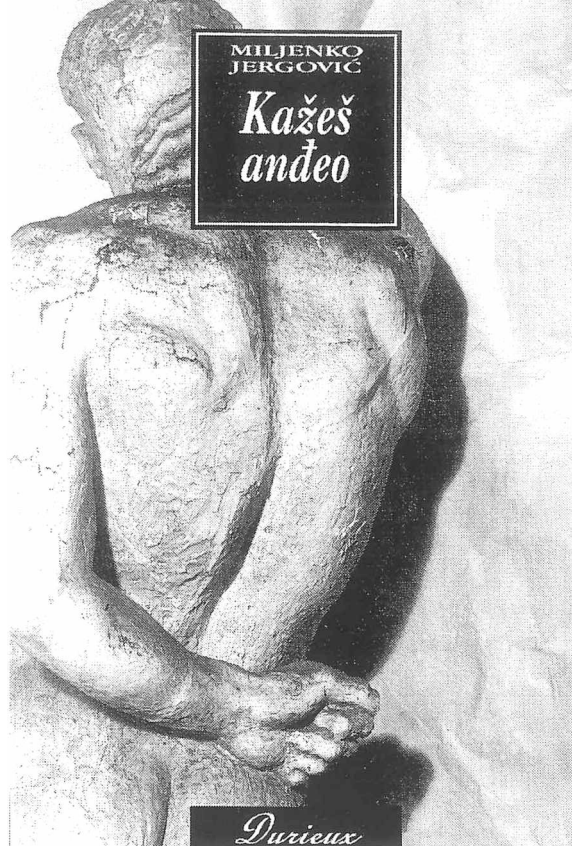
KAŽEŠ DRAMA

Miljenko Jergović

KAŽEŠ ANĐEO, Durieux, Zagreb, 2000.

Miljenka Jergovića doista više ne treba uvodno nadugo i naširoko predstavljati kad se piše o nekoj njegovoj novoj knjizi. Riječ je o jednom od književnika koji su devedesetih "zacementirali" svoj položaj na samome vrhu nove hrvatske proze, u čemu se slažu i inače poslovično nesložni književni kritičari. Nije se tako pojavio još nijedan osvrt ili pokušaj sinteze proznih devedesetih u kojemu Jergović ne bi bio jedan od glavnih junaka. On se, naime, odlično uklopio u nekoliko proznih modela, čak i trendova, koje danas, na samom kraju toga nesretnog desetljeća, možemo uglavnom s velikom sigurnošću detektirati i definirati. Jergovićeva je proza, naime, i proza o ratu i posljedicama koje je on ostavio na male ljudske sudbine, i autobiografsko-memoarska proza sjećanja na djetinjstvo, ali prvenstveno ona je dobro ispričana i u svome središtu ima priču, a fenomen ponovo pronađene priče jedan je od onih koje su nam i donijele/vratile prozne devedesete. Dodamo li svemu tome i činjenicu kako je prozni opus toga zagrebačkoga Sarajlije ili sarajevskoga Zagrepčanina, bitno obilježen bosanskim mentalitetom, šarmom i svjetonazorom, jasno je zbog čega je ovaj autor svojom prozom uglavnom šarmirao čitatelje i kritičare, i to ne samo naše. Naime, važno je napomenuti, njegove su knjige prevedene na više stranih jezika i njihova prijevodna recepcija više nego zadovoljava.

Jergović je, dakle, percipiran kao prozaik i esejist i u tim mu je žanrovima, posebno nakon 1994. kada se pojavio njegov *Sarajevski Marlboro*, jako dobro išlo. Stoga sam bila posve zbunjena kada je, ovoga proljeća, na pozivnici kojom me nakladnička kuća Durieux pozvala na predstavljanje svojih novih izdanja, pisalo kako će se tom prigodom predstaviti i *drama* Miljenka Jergovića. Nakon same promocije bila sam još zbunjena, a razlog tome bila je, mislila sam, očita termi-



nološka zbrka koju su unijeli i sam Jergović i voditelj predstavljanja, tijekom promocije stalno koristivši termin *priča*, a govoreći o knjizi koja kao podnaslov nosi oznaku - *drama*.

No, nije to bila zbunjenost javnog predstavljanja, terminološka zbrka koju sam tada primijetila korijene ima u samome autorovu prologu, *jergovićevski* odlično napisanome autorefleksivnom tekstu koji zapravo ne posjeduje nijednu osobinu klasičnog dramskoga prologa, ali razjašnjava autorove nakane, strukturu teksta i pokušava objasniti ono što najviše zbunjuje. *Kažeš anđeo* je, naime, *drama*, ali je istodobno *priča* građena od više manjih *priča*. Prolog definira mjesto radnje, neboder od šesnaest katova, u novome dijelu grada, te jedinstvo vremena i prostora za koje Jergović smatra kako je dovedeno do savršenstva upravo u novom gradu, u neboderu u kojemu žive stotine ljudi istodobno i na istome mjestu, s jedinom razlikom, moglo bi se dodati, što su neki pozicionirani na višim, a neki na nižim katovima. Jednoga dana u tome neboderu, u trideset jednoj situaciji, izgovorena je ili čuvena riječ *anđeo* i to je to - inicijalna dramska situacija. Već je tu vidljivo kako sama Jergovićeva nakana, ali i realizacija, ruši klasičnu dramsku strukturu, inicijalna situacija, naime, nije nikakav dramski sukob koji će izazvati dramsku napetost, inicijalna situacija drame jest jedna

jedina riječ, koja, mora se priznati, izaziva razne konotacije i doista jest višeznačna, ovisno o kontekstu u kojem se pojavljuje. "Ova priča sačinjena od trideset jedne priče i s andeoskim epilogom jest priča o jedinog mogućoj cjelini, onaj koja je sastavljena od dijelova koji se međusobno ne prepoznaju i ne susreću, ali samo takvi i mogu tvoriti jedan cijeli svijet." Zapisao je Jergović u prologu, na mjestu na kojem se jasno prepoznaje njegov karakterističan pripovjedački glas, na kakav su navikli njegovi prozni čitatelji, onaj koji nosi određen ironijski odmak, onaj koji je često i vrlo melankolično raspoložen. Prevedeno na jezik drame, *Kažeš andeo* građen je od trideset jedne dijaloške slike, nema zajedničke dramske radnje, likovi ne uspostavljaju odnose između dijaloških slika nego funkcioniraju isključivo unutar vlastite slike, inače se uopće ne poznaju, što je, mora se priznati, vrlo neobično za jednu dramu.

Jergović je, naime, *Kažeš andeo* zamislio kao svojevrsno otvoreno djelo, nižući dijaloške slike koje među sobom nemaju jačih veza, osim ključne riječi i prostora i vremena. Na taj je način, kako uostalom i zapisuje u prologu, zamislio da se iz ove knjige (drame?) može uzimati i birati prizore po volji, bez reda i neopterećeno drugim prizorima koji međusobno nisu genetski vezani. Jedino epilog, u kojemu "pravi" a ne verbalni anđeli, Dar i Smijeh, ljude gađaju graškom, uvijek ostaje isti. Nedugo nakon objavljivanja knjige, uostalom, redateljica Hana Veček u varaždinskom je HNK-u napravila upravo to - izabrala svoje slike i postavila ih kao dramu *Kažeš andeo*.

Ideja nije loša, dapače, čini se vrlo zanimljivom - Jergović je, dakle, napisao dramu koja se uvijek može mijenjati, od nje se može napraviti nekoliko predstava, iz nje se može birati, dovoditi prizore u različite međudnose i sve to može biti i jako zabavno i zanimljivo. No, u najmanju ruku takav je postupak neobičan zato što dovodi u pitanje samu dramsku vrstu za koju se Jergović odlučio. U *Kažeš andeo* na samom je početku navedeno oko stotinjak likova (pune četiri stranice knjige) i jedan je kritičar, čini mi se, posve točno zamijetio kako bi Jergovićeva drama, kada bi se izvela u cjelini, trajala desetak sati, dok je sam autor svoju dramsku poetiku usporedio s poetikom telefonskoga imenika, što je zgodna usporedba,

ali u dramskome smislu posve neizvediva. Dobro, Jergović očito nije niti razmišljao o njezinoj integralnoj izvedbi, nego samo parcijalnoj, ali mislim da je mnogo prihvatljivije pisati dramu tako da se napisano kondenzira do mjere izvodljivosti dramskoga teksta na pozornici, što i jest krajnja namjera drame. Ovakvo sve izgleda kako je Jergović imao puno ideja, počeo pisati, prizori su se množili i ulančavali, a sve manje se radila selekcija, i tako je posve zanemareno da ovdje ipak nije riječ o pričama ili romanu, te da se i mogućnost prikazivanja mora uzeti u obzir. Naime, poznato je kako se dramski tekst u punom smislu riječi ostvaruje kao scenski realiziran tekst, kao, kako navodi Manfred Pfister, "multimedijski oblik prikazivanja". *Kažeš andeo*, u cjelini ostaje isključivo na tekstualnom planu, dok je scenski plan teško zamisliv, osim na način kako je to učinila Hana Veček.

Jergovićeva drama je zapravo klasičan nastavak njegove prozne poetike "drugim sredstvima". Njegove dijaloške slike, u kojima likovi ponekad i posve neprirodno, ničime izazvani, "puno pričaju" i u svojim replikama uobličavaju potpune kratke priče koje mogu stajati i posve samostalno, usporedive su u velikoj mjeri s njegovom prozom. Pokušamo li žanrovski odrediti njegovu dramu, vrtjeli bismo se oko termina groteske i tragikomedije. Baš kao i u njegovim pričama, i ovdje čitamo tužne i melankolične, ponekad i blago patetične, u onoj mjeri koliko je i sam život patetičan, prizore iz jedne urbane svakodnevice. Njegovi su likovi, u jednom novozagrebačkom neboderu, često zagledani u prošlost, ili pak duboko frustrirani svojim nepripadanjem tome neboderu i gradu jer su u njega, prisiljeni ratnim vihorima, morali doći iz rodne Bosne, zadržavši, osim sjećanja, i karakterističan leksik. Situacije koje bi po svojem predznaku trebale biti vesele ili zabavne, poput proslave godišnjice mature, također završavaju u tužnim svadama i otkrivanjima sloja po sloja nesreće i tuge koje svi njegovi junaci nose, ako ne jasno izražene, onda barem negdje ispod kože. Promašeni životi, pijanstva, stare i nikad ostvarene ljubavi, nekadašnji ljubavnici u prostoru mržnje ili nevjere, neostvarene želje i ambicije, starost, propali tulum, otuđenost, ljubomore, sitne paranoje, depresije, homoseksualni navještaji, pa i smrt - situacije su i raspoloženja koja otkriva ova drama/priča. Što u svemu tome rade anđeli,

kao jedan od umjetnički često rabljenih, pa i zlo-rabljenih motiva?

Bojala sam se zapravo kako će riječ anđeo biti inkorporirana u Jergovićeve dijaloške slike, strepivši od suviše patetike koja se često "lijepi" za tu riječ, patetike koju je do sada u svojoj prozi Jergović dobro neutralizirao, ali i motivirao njezinu eventualnu nazočnost. No, sa samim anđelima u ovoj je drami sve u redu; oni se pojavljuju na raznim mjestima, u rasponu od najočekivanijih do najčudnijih i posve bizarnih. U literarnom smislu sve je to jako lijepo zamišljeno i ostvareno; tu su posve obični anđeli kao poštapalice tepanja, anđeli u snovima, "glazbeni" Plavi anđeo, anđeli u koje se ne vjeruje, anđeli koje uvijek vide drugi, privatni anđeli, pa i oni bez krila, koji su poslužili jednoj usporedbi, čak i anđeli kao neobična, oksimoronska kletva - "neka te anđeli vragu nose", da ne spominjemo i one bizarne kontekste u kojima se anđeli mogu naći - poput nedoumice spadaju li oni u perad ili ne, ili pak dvojbe stare li i anđeli ili ne. Najljepši je i najtopliji od tih anđeoskih konteksta svakako onaj u kojemu netko onom drugom kaže: "Ti si taj anđeo!" No, u strukturalnom pogledu anđeli nemaju funkciju koja bi se od njih očekivala u svakoj pojedinačnoj dijaloškoj slici ili u drami u cjelini. Naime, moglo se očekivati da riječ anđeo, koja se pojavljuje u svakoj sekvenciji, unutar te sekvencije izaziva ili pojačava dramsku napetost ili dovodi do eventualne kulminacije. No, posve suprotno riječ anđeo pojavljuje se na raznim mjestima, nekad na samom početku, nekad posve marginalno, ponekad bez ikakva utjecaja na daljnji tijek dijaloške sekvencije. No, Jergović je vjerojatno to i htio, pokazujući kako ista riječ u raznim kontekstima, izgovorena u raznim situacijama, na različitim mjestima, dobiva posve nova i drukčija značenja. To je, naravno, odlično istraživanje značenja jedne riječi unutar različitih konteksta, ali malo manje odlično unutar same drame ili dijaloških slika, jer u većini slučajeva ne utječe na strukturu dramskoga teksta.

Kažeš anđeo tekst je vrlo blizak Jergovićevoj dosadašnjoj poetici, onoj proznoj dakako. Jedina je razlika što je neboder u koji zavirujemo iz svoje sobe s pogledom novozagrebački, a ne sarajevski, što, naravno, ne znači da se Jergović potpuno odmaknuo od svojih

bosanskih priča. Čitanje knjige teče glatko, svaka dijaloška situacija doista se čita kao jedna duža ili kraća priča. Ponekad se posve zaboravi da se čita drama, pa se preskaču imena likova i poneka rijetka didaskalija. I sve teče kao priča, kako je to i sam autor u prologu naznačio, priča sastavljena od više kraćih priča. Ima li u svemu tome neki problem ili s olakšanjem možemo zaključiti kako je Jergović napisao još jednu sjajnu knjigu? Problem nije samo u tome što su neke od dijaloških slika slabije (s očitim ponavljanjem motiva iz ranije proze), nego i u tome što ovaj tekst doista ne funkcionira kao drama. Nemam ništa protiv otvorenog djela iz kojega bi svatko birao dramske prizore koje eventualno želi postaviti na pozornicu. Dapače, dopada mi se ta razigranost razmišljanja o književnom djelu, ostavljanje slobode onima koji se ovoga teksta budu uhvatili i nešto s njim htjeli učiniti. No, radi se o tome što cijeli komad ni u svojim mikrocjelinama, odnosno slikama, uopće ne funkcionira kao drama. Dijalog sam po sebi, ipak, još uvijek nije drama, a Jergovićevi dijalozi su, kako je rečeno, gotovo zaokružene kratke priče; oni su, naime, više usmjereni na pripovijedanje nego što obraćaju pozornost na sugovornika, na dijalog, a i ne funkcioniraju kao monolozi. U dramskome dijalogu, kao "govorenoj radnji", naime, trebao bi uvijek biti sadržan i aspekt izvođačkoga, a toga aspekta u Jergovićevim dijalogima nema. To su jednostavno priče koje je netko podijelio na dijaloge, a pripovjedački je glas posudio likovima.

Ono što *Kažeš anđeo* čini lošijom knjigom od njegovih knjiga proze, a to ne znači da se uspoređuju kruške i jabuke - odnosno drama i proza - jer je posve jasno kako ovu knjigu treba čitati više u proznom nego u dramskom kontekstu, jest to što joj nedostaje upravo ono po čemu su Jergovićeve knjige proze poznate i cijenjene. Nedostaje joj, naime, govor pripovjedača koji je, pomiješan s govorom fiktivnih likova, njegovim pričama davao specifičnost. Ograničenje na neposredne replike dramskih likova veliko je ograničenje za pisca Jergovića, jer drama - bez obzira na sve, voljom autora tako moramo zvati *Kažeš anđeo* - ne omogućava njegovom pripovjedačkom, dvoglasnom talentu, da se u potpunosti realizira. Jergović je malo eksperimentirao, što mu ni u kojem slučaju ne treba zamjeriti, no ja ipak s nestrpljenjem očekujem prvenstveno njegovu novu prozu.